

C 23904

A MAGYAR KIRÁLYI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM
1932/33. TANÉVI IRATAIBÓL.

III. FÜZET.

EX ACTIS UNIVERSITATIS SCIENTIARUM REGIAE
HUNGARICAE ELISABETHINAE
ANNO MCMXXXII—XXXIII.

FASCICULUS III.

NAGYAPPONYI APPONYI ALBERT GRÓF

EMLÉKÉRE

1933. ÉVI MÁRCIUS HÓ 15.-ÉN TARTOTT

ÜNNEPÉLYES EGYETEMI KÖZGYÜLÉS

CONVENTUS GENERALIS SOLLEMNIS IN MEMORIAM
COMITIS ALBERTI APPONYI DE-NAGY-APPONY
DIE XV. MARTII ANNI MCMXXXIII. CELEBRATUS.

MCMXXXIII.

DR. HODINKA ANTAL

RECTOR MAGNIFICUS

MEGNYITÓ BESZÉD

Tartalomjegyzék

Tekintetes Egyetemi Közgyűlés

Oldal

Dr. Hodinka Antal Rector Magnificus megnyitó beszéde	5
Dr. Krisztics Sándor jog- és államtudománykari dékán emlék- beszéde	7
Dr. Hodinka Antal Rector Magnificus zárószavai	27

DR. HODINKA ANTAL

REKTOR MAGNIFICUS

MEGNYITÓ BESZÉDE.

Tekintetes Egyetemi Közgyűlés!

Ünnepi ülésünket megnyitom és a hatóságok megjelent képviselőit, valamint vendégeinket, akik minket megjelenésükkel megtisztelni méltóztattak, őszinte örömmel üdvözlöm.

Ez évi február hó 7-én d. u. 4 óra 20 perckor a genfi táviró röppentette világgá, hogy hazánk nagy fia, nagyjónyi *Apponyi Albert* gróf nemes lelkét visszaadta Teremtőjének. Kegyetlenül szétdarabolt és kizsarolt hazája szent ügyének szolgálatában érte a halál, a legszebb, ami egy hazafit érhet.

A lesújtó gyász hír vételét követő napon, f. évi február hó 9-én gyászülésre ült össze a m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Tanácsa, hogy illő kegyelettel adózzék a nagy halottnak, akinek szívéhez ott, Pozsony ősi koronázó városában oly közel állott. A kegyeleti intézkedések megtétele után kimondta az egyetem Tanácsa, hogy Istenben boldogult *Apponyi Albert* grófnak; az Erzsébet Tudományegyetem teljes egyetemmé való kifejlesztőjének és első tiszteletbeli doktorának halhatatlan emlékét és az egyetemnek a lesújtó gyász eset felett érzett legbensőségesebb részvétét a tanácsülés jegyzőkönyvében megörökíti, s egyben kimondta azt is, hogy az egyetem őszinte barátja és nagy jótévője halhatatlan emlékének egy, ezévi március idusán tartandó külön emlékünnepélyen kíván adózni és ezen ünnepélyen az emlékbeszéd megtartá-

DR. KRISZTICS SÁNDOR

JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYKARI

DÉKÁN EMLÉKBESZÉDE.

Tisztelt Egyetemi Közgyűlés!

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem a világháborút megelőző nyomasztó szélcsendben, eredetileg a jog- és államtudományi kar professzorainak és három orvoskari professzornak kinevezésével kezdte meg működését. A világháború kitörése után a további kinevezések várattak magukra s a világvihar elsodorni látszott az új alkotást. Nincs is ma Erzsébet Egyetem, ha gróf Apponyi Albert kultuszminisztersége alatt, nem sokkal az összeomlás előtt, az ő előterjesztésére ki nem neveztetnek az orvoskart teljessé tevő professzorok, valamint a bölcsészet-, nyelv- és történet-tudományi kar összes professzorai. Sok hányattatás után megadta a Mindénható nekünk, hogy bronzba önthessük egyetemünk megalakítása körül döntően közreható gróf Apponyi Albert képését még életében, s most, amikor már nem érezzük áldott támogatását, legyen ez a szobor a figyelmeztetőnk arra, hogy *az ő szellemének ereje hasson mindenkoron körülünkben!*

Gróf nagyapponyi Apponyi Albert egyetemünknek első tiszteletbeli doktora volt. A bölcsészettudományi tiszteletbeli-doktori oklevele 1921 december 21-én kelt. Dísz helyet foglalt ő el egyetemünk Barátai Egyesületében is. Részt vett a Szent Mór Kollégium megalapításában. Valahányszor pedig az egyetem fejlődése körül nehézségek mutatkoztak, mindenkor döntően emelte fel szavát ápolgató szeretettel kedvelt egyetemünk érdekében. Elhunyt különösen mélyen érinti ezt az Alma Matert. Jajszavunknak ki kell sikoltani a fájdalom tengernyi sóhajából, mely országszerte kelt, amidőn minden magyar tűzhelyet, palotában és kunyhóban egyaránt, elhagyott valaki, akit nem pótolhat senki. Nem pótolhat senki, hiszen nekünk, gyászoló

magyaroknak, Apponyi Albert gróf a mult dicsőségét, a jelen példaképét és a jövő reményét jelentette. Amikor itthagytott bennünket, kiesett egy darab az önbizalmunkból, elszakadt egy kapocs, mely az integer Magyarország felfelé ívelő pályájához fűzött még hozzá. Széchenyi István, Deák Ferenc és Kossuth Lajos után gróf Apponyi Albert lezárja azok sorát, akik hegyeket mozgattak meg, lehetetlenre vállalkoztak a magyar nemzetért. Bölcsék és hősök, történelmi hivatást betöltők voltak ők. *Gróf Apponyi Albert elmulása feletti bánatunk annál nagyobb, mert ő utolsó volt e nagyok sorában.*

Remegő szóval tudom csak kifejezni háborgón toluló gondolataimat, különösen, ha megriadva a jövőbe nézek: vajjon lesz-e nemzetünknek gróf Apponyi Alberthez hasonló ügyvédje a nagy perben, amelyben hozott ítélet megfellebbezéséhez, ő szerkesztette meg a periratot és utolsó lehelletéig ennek az ítéletnek a revíziójáért küzdött. Meg kellene rendülnünk a veszteség felett, mely gróf Apponyi elhunytával a nemzetet érte, ha nem lett volna ő maga a hitnek, a megújulásnak a prófétája, és prófétai kinyilatkoztatását nem hagyta volna reánk.

Ha meggondoljuk, hogy élete nemzetünk történetének közel egytized részét tölti ki, s hogy aktív közreműködése nemzetünk irányításában több mint félszázadot ölel fel, mi alatt három nemzedék öregedett meg mellette, úgy az isteni Gondviselés emberét kell benne látnunk. Annak a Gondviselésnek az emberét, mely sohasem hagyta el nemzetünket, hanem kifürkészhetetlen céljai elérésének szolgálatába állítva, mindenkor küldött számára hívatott vezetőket. Csak így történhetett, hogy az ókonzervatív Apponyi György kancellár fia Kossuth Lajos zászlájával a kezében induljon el pályáján és kemény, elszánt harcokban védje a nemzeti függetlenség egyetlen bástyáját, az ősi alkotmányt. Nem lett Bécs cselédje akkor, mikor a nemzet közjogait kellett megvédeni, de nem hajlott meg azok előtt sem, akik az összeomlás után a jogfolytonosság helyébe alkalmi megoldást helyeztek.

Politikai pályájából élénken tűnik ki, hogy politikus volt, de nem hivatásos. *Ő elhivatott politikus volt.* Aki azért politizált, hogy hazájának szolgáljon és nem azért, hogy rangban emelkedjék.

Gróf Apponyi Albertnek egész életén át tiszta lelkiismerete parancsolt. Az a lelkiismeret, mely naponta felemelkedett az eucharistia gyakorlati szolgálatában a magasságokba. Bizonyára ez okozta egyéniségének csodálatos kiegyensúlyozottságát. Tökéletes összhangba csendült lelkében a legmagasabb erkölcs és az életművészet, a vallás és a tudomány, a politikai ideálkeresés és a gyakorlati politikai készség, az egyszerűség és a tiszteletet parancsolás. Hű katolikus volta dacára felekezeti gyűlölséget nem ismert. Szelleme élete utolsó napjáig ép és tökéletes volt, mert folyton tanult és olvasott. *Mindvégig aktuális egész ember maradt.* Csoda volt ő, a mindenkit megrágó magyar közélet porondján.

Apponyi Albert gróf túl is nőtt a magyar haza határán. Nemzetközi nagysággá lett. Az isteni kegy megnyilvánulása volt nemzetünk iránt, amikor lénye és működése a magyar igazságnak olyan hirdetését jelentette, aminőt értékében felmérni nem lehet. Külföldi elismertsége viszont azon nyugodott, hogy tökéletesebben egyetlen külpolitikus sem tudta úgy összhangba hozni a nemzeti érzést az egyetemes európai emberiségi érzéssel, mint ő. Térdet is hajtottak a holt magyar előtt Európa sorsának intézői, mert *igazi európai is vezett el benne.*

Gróf Apponyi Albert szereplésében a pártpolitika kultúrpolitikává, a külpolitika békeapostolsággá, az ősi magyar alkotmány közjogászai védelmezése az osztrák császár ellen, jogfolytonosságot követelő királyhűséggé enyhült. Így lehetett ő lángoló magyar hazafi és általános európai egyszerre.

Borura derüt jelölő szivárvány volt ő a magyar politika egén, mert ellenzékiiségében is mindig az ellentétek kiküszöbölésére törekedett, de szivárvány volt az európai politika egén is, mert a *magyar igazságért küzdve az európai béke szükségességét indokolta.* Az ő véleménye, az ő felszólalásai, mindig különös megnyugvást vontak maguk után, hitet, bizalmat támasztottak, mert igazságaiból még az ellenkező állásponton levők is haszonnal tudtak meríteni.

Bámulatos, hogy bizonyos fokig peturi lényege és arisztokratizmusa, hogyan folytak össze a magyar politikában, valamint irredentizmusa és béketörekvései a világpolitikában. Éppen azért, mert mindvégig peturi szellem áramlott lényéből,

ha tévedett is, nem számította be azt neki a nemzet, hiszen tévedései nemzeti vágyaink, legszentebb nemzeti törekvéseink szolgálatában következtek be. De éppen így vagyunk külpolitikai szereplésével is. Lángoló magyarságát az európai humanizmusért való küzdéssel úgy kapcsolta össze, hogy még azt is annak szolgálatában állónak tekintsék.

Gyönyörű és megragadó gróf Apponyi Albert életének minden oldala, amint önéletrajzában, melyből sajnos csak az első kötet jelent meg, leírja.* Messze vezetne azonban családi körének, kalksburgi diákéveinek jellemzése, valamint annak tárgyalása, mint lett Bayreuth zarándoka, a Wahnfried törzsvendége, aki a zongorának oly művésze, hogy játékában órák hosszat éppen úgy el lehetett hallgatni és csodálni emlékezetét, mint szónoklat közben, hogy édesatyja révén milyen közeli viszonyban állott ifjú korának legnagyobb magyarjaival, Deák Ferencsel, gróf Andrássy Gyulával és báró Eötvös Józseffel, hogy miképen került kapcsolatba Párisban Mantalembert gróffal, a liberális katholicizmus vezéralakjával, Rómában Manning érsekkel, Ketteler és Dupanloup püspökökkel, hogy a tudomány fonala miképen fűzte Kautz Gyulához, Roscherhez, Stein Lőrincchez, akiktől politikát és Miaskowszkyhoz, Schäffléhez, Brentano Lujohoz, akiktől közgazdaságot tanult. Menynyit és mily haszonnal lehetne szólani vallásos életéről, családi életéről. Mindezek helyett életének három síkját vizsgáljuk közelebről, melyekben a közéletre kiható eszméiben áll előttünk. Ez a három sík pedig: gróf Apponyi Albert, mint gyakorlati pártpolitikus, mint kultúrpolitikus, és mint külpolitikus.

Gróf Apponyi Albert gyakorlati politikai tevékenységét a *siker* különös neméhez fűzte. Az 1882 január hó 21-én tartott parlamenti beszédében tért ki erre. „A siker — szerinte — az az eszmény, amelyért lelkesülni jogosult és szép dolog és amelyért küzdeni szép feladat. Ez a sikernek az a faja, amikor valaki azt mondhatja önmagának, hogy olyat létesített a nemzet számára, aminek maradandó becse van; hogy előbbre hoztuk bármely irányban a nemzet ügyét; hogy ma-

* Apponyi Albert gróf. Emlékirataim. Ötven év. I. köt. Budapest, Pantheon 1926.

gának a történelemben a nemzet jótevői között biztosított helyet: igenis a sikernek ez a neve az, mely jogos és nemes, aspirációk célja lehet. De, megvallom, — mondotta hangsúlyozva — a sikernek arra a fajára, mely egymásután kivívott parlamenti győzelmekből áll, de amidőn egyes államférfinak, vagy a kormánynak e parlamenti győzelme csaknem minden esetben a nemzet valamely leverésével, a nemzet valamely lealázásával, valamely nagy nemzeti érdek megsértésével jár: *a siker e fajának babérjaira mi nem vágyunk*“.*

A politikai sikernek ilyen becsületes értelmezése alapján az a politika, melyet gróf Apponyi Albert követett, a közözügyi rendszer mellett már eleve kormányképtelenségre volt rendeltetve. Ezért lett szerepe nemzetfenntartó ereje tekintetében megbecsülhetetlen, kitűzött céljai miatt jelentős és nem eredményei miatt.

Gróf Apponyi Albert gyakorlati politikája az erkölcsöz való viszonyában fínomabb, a nemzet igazságainak megértésében mélyebb volt, mint kortársaié. Lelkiismerete és műveltsége nem fért össze a törtéetőkkel való együtthaladással. Már mint ifjú politikus tűzte ki maga elé azt a szent feladatot, hogy áthidalja, vagy enyhítse azokat az ellentéteket, melyek a közjogi alap tekintetében szétválasztják a nemzetet és Tisza Kálmán oppurtunizmusával szemben szükségképen támadó függetlenségi mozgalmat a néplélekben gyökerező medrétől ne engedje kicsapni. Gróf Apponyi Albert szerepéből kezdettől fogva az tűnik ki, mintha Magyarországon csak egymás hibájából élő, egymást kérlelhetetlenül keresztül gázoló szélsőségek juthatnának érvényesülésre, mintha nem volna más megoldás, mint labancnak lenni, vagy kurucnak. Sajnos, ez a tényállás elkísérte gróf Apponyi Albertet élete végéig, csak hogy élete alkonyán benne, a kurucban, labancot láttak.

A gyakorlati politika terén való érvényesülésének másik akadálya a *parlamentarizmus tiszta értelmezése* és attól semmiszín alatt sem való eltérése volt.

Amikor 1901 október hó 31-én a képviselőház elnökévé választotta, az elnöki széket elfoglaló beszédében kijelentette, hogy „a parlamenti intézményhez, különösen pedig annak

* Gróf Apponyi Albert beszédei. 2. kiad. I. köt. p. 264—65.

népkepviseleti tényezője hatalmi állásához ragaszkodik, mert abban látja úgy a politikai szabadságnak, a nemzeti önkormányzat gondolatának, mint a közjogi önállóságnak legerősebb biztosítékát.“ „Azok a feltételek ugyanis, melyekhez a parlamenti kormányforma a fejedelmi jogok gyakorlását köti, egyfelől azok állandó összhangját biztosítják a nemzeti akarattal, másfelől lényegileg és formailag elkülönítik a magyar király jogkörét attól a fejedelmi jogkörtől, melyet Őfelsége, mint más országok fejedelme bír“.* 1910 július hó 21-én tett képviselőházi nyilatkozata szerint a „parlamentarizmus elsősorban abból áll, hogy a nemzeti akarat a választásoknál szabadon és lojálisan, befolyásolatlanul megnyilatkozzék. Áll azután abból, hogy ennek a nemzeti akaratnak megnyilvánulása minden tényező által, a végrehajtó hatalom léteteményese által is, figyelembevételük, és áll abból, hogy itt a parlamentben a kisebbség ismerje el, a többségnek azt a kizárólagos jogát, hogy ő határoz és a maga részére csak a diskussió jogát követelje“.** „Azzal azonban, — amint 1916 december 18-án a képviselőházban mondotta —, hogy a többség határoz, a parlamentarizmus lényege nincs kimerítve. A parlamentarizmus szükségessé teszi a többség és kisebbség között valamely helyes együttműködési lehetőségnek megállapítását, szükségessé teszi az ügyeknek olyan módon való vezetését, hogy bizonyos pillanatokra, bizonyos célokra, az érzelmi egység megteremthető legyen...“***

Vajjon mi hiányzott mindenkor, a mai napig, parlamentarizmusunkból? Éppen az, amit gróf Apponyi Albert mint követendő állított fel a nemzet érdekében.

Gróf Apponyi Albert és elvi követői a nemzeti szent tűznek az ápolói voltak akkor, amikor a meg nem alkuvás szellemében, a közösügyi politika korifeusainak opportunizmusával szemben, az ellenzéki lobogója alatt, állandóan és törhetetlenül a nemzet függetlenségre való törekvését hangoz-

* Az 1901. évi október 24.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. p. 15.

** U. o. XXXIII. köt. p. 181.

*** Az 1910. évi június 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. köt. p. 333.

tatták. Jól mondotta ő, az 1911 július 15-i képviselőházi ülésén „... és ha kellemetlen is önöknek, legyenek hálásak nekünk, hogy mi fenntarjuk a nemzetnek ezt a szent tüzét, ezt az érzését, mely a nemzeti élet csonkaságába bele nem nyugszik, hanem annak teljességét követeli“.*

Lett azután nemzeti csonkaság, a nemzeti élet teljessége mellett. És Apponyi Albertnek azok ellen kellett hadakozni, akik a nemzeti élet teljességében oppurtunitásból letertek a területi csonkaság megszüntetésére adódó alkalom kihasználásától akkor, amikor IV. Károly király visszatérési kísérletei alkalmával legalább a csonka nemzeti létet akarták megmenteni.

Gróf Apponyi Albert gyakorlati politikai szereplésének egyik legértékesebb alkotása a *nemzeti párt* létrehozatala volt, A kiegyezés óta Magyarországon ideálisabb program alapján, kiválóbb férfiakból, alig alakult ki párt, mint ez volt. 1892 január hó 5-én olvasta fel Apponyi Albert gróf a nemzeti párt szózatát a nemzethez, melyben nemzeti politikát akart az 1867-i kiegyezés alapján, mert a kiegyezés alapján is megvalósíthatónak találta a nemzeti politika teljes érvényrejutását.**

A szabadelvű párt megriadt az új vetélytárstól, hiszen a 67-es közjogi alapon állva, éppen a dualizmus népszerűsítése érdekében követelt Apponyi nemzeti vívmányokat hadügyi téren. Ha az uralkodó ezt a lépést megteszi, mint ő mondotta: „Magyarország örökre szívébe zárta volna I. Ferenc Józsefet“. Drámainak kell minősítenünk azt a jelenetet, amikor 1895 január első hetében I. Ferenc József kihallgatáson fogadva felajánlotta neki a kormányhatalmat és nem kívánt cserébe mást, csak azt, hogy adja fel a nemzeti párt katonai programját. Amint önéletrajzában írja: „Világos volt, hogy ebben az órában alternatíva előtt állottam: vagy végleg megnyerem az uralkodó bizalmát, vagy pedig ha őt most, amint ő a dolgot magában formulázni fogja: cserben hagyom, végleges elhidegülés áll be. Én azonban mégis

* Az 1910. jul. 21.-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. IX. köt. p. 488.

** Gróf Apponyi Albert beszédei. 2. kiad. II. köt. p. 245.

úgy éreztem, hogy magasabb szempont az, amely nemzeti követelményeim fenntartását teszi kötelességemmé... Egész nyíltsággal feltártam Ófelségének, hogy bármennyire óhajtanék segítségére lenni, azoknak a lemondásoknak az árán, amelyeket ő követel, arra nem vállalkozhatom; mert nemcsak politikai becsületem van kötve nemzeti követelményeimhez, de a nemzeti élet nyugodt fejlődése is, különösen pedig az őfelsége által felpanaszolt erkölcsi bajok megszüntetése, amelyek mind egy forrásból erednek, t. i. abból, hogy az alkotmányos formák megtartása miatt a nemzeti akarat látszatával kell felruházni olyan politikát, amelyet a nemzet nem akarhat, tehát erőszakkal és korrupcióval kell dolgozni. Akkor pedig sem a király, sem a nemzet nem nyerne ezzel semmit, ha ezt, mások helyett, én csinálnám“.*

Ezután a döntő kihallgatás után gróf Apponyi Albert nemcsak azzal számolhatott, hogy a maga politikai érvényesülése kerül kockára, hanem azzal is, hogy a nemzeti párt kiirtására megindul a kormányhatalmi gépezet. Észre kellett vennie azt a tényt, hogy az általa követett mérsékelt nemzeti irány éppen olyan kevésbé érvényesülhet, mintha a teljes függetlenségre való törekvést tette volna céljává. Hosszú utat tett tehát meg Apponyi Albert gróf, amíg 1904 november 18-i hárszabály-sértés után végre arra az elhatározásra jutott, hogy el kell hagynia a 67-es kiegyezési alapot és nyíltan magáévá tenni a függetlenségi 48-as párt programját, mint-hogy az uralkodó olyan rendszert támogat, amelynek létalapja a kormányzati erőszak, amely nem retten vissza a törvénysértéstől sem.

Gróf Apponyi Albert belépésével a 48-as függetlenségi pártot rendkívül megerősítette. Az 1905 január 26-i téli választásnak, melyen az ellenzék döntő győzelmet aratott, ő volt a vezére. Ez a győztes ellenzék és nem gróf Apponyi Albert volt azután az, amely belement a korona és a koalíció között 1906 április hó 8-án kötött paktumba, mely a katonai kérdés kikapcsolásával való kormányzás vállalásában nyilvánult meg és gróf Apponyi Albert a Wekerle Sándor elnök-

* Gróf Apponyi Albert. Emlékirataim 50. év. 2. kiad. I. köt. p. 220—221.

lete alatt kinevezett koalíciós kormány kultuszminisztere lett, s az maradt 1910 január 17-ig.

Apponyi Albert gróf kultuszminiszter, amikor látta, hogy a katonai engedmények megadásába a dinasztia sohasem fog belemenni, nemzeterősítő politikájának mégis eredményét kívánta látni azzal, hogy határozottabb magyar kultúrpolitikai irányt inaugurált iskolatörvényeiben. Első kultuszminiszterségéhez fűződik a néptanítók fizetésrendezése, az állami és nem állami iskolák jogviszonyainak szabályozása, az ingyenes népoktatás ügyének előbbrevitele, vidéki kulturházak létesítése, a lelkészi kongrua törvényes rendezése. Magyarosítónak kikiáltott törvényei nem voltak oly veszedelmesek, mint amiknek főképen a román propaganda feltűntette. Nyugodtan tekinthetnénk ma az elszakított országrészek magyarságának jövőendő kultúrfejlődése elé, ha Apponyi kultúrpolitikájának megfelelően intéznék iskolaügyüket.

Van Apponyi Albert grófnak egy értekezése 1926-ból „A nemzetiségi kérdés múltja és jövője Magyarországon” címen. Gyöngyszeme ez annak a gazdag irodalomnak, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik. Ebből az értekezéséből érthető meg legjobban kultúrpolitikájának vonalvezetése. Míg 1848 előtt, amint valamely nemzetiséghez tartozó magasabb társadalmi osztályba, a nemesi rendbe emelkedett, ez annyit jelentett, hogy az *una eademque nobilitas*, az egységes magyar nemesség ősi elve nyomán otthagya nemzetiségét, amelyből származott, amelynek nyelvét beszélte és egyenrangú tagja lett a magyar nemességnek. 1848 után lényegesen megváltozott ez a helyzet, mert egyre nagyobb számban nőtt fel a nemzetiségi öntudattal büszkélkedő nemzetiségi intelligencia, de mivel már nem volt többé magyar nemesség, amelyhez való fel-emelkedés megérte volna, hogy ott hagyják a nemzetiségi testvéreiket, megmaradtak tehát a maguk népe körében, melynek természetesen papjai, orvosai, ügyvédjeiként, vezetői is lettek. 1868:IV. t.-cikk fenntartotta ugyan továbbra is a politikai nemzet fogalmában az egységes magyar nemzeti lét-állapotot, de ennek intézményes biztosítóka már nem volt. „Elismerem azt az óriási haladást, — írja Apponyi Albert gróf említett értekezésében — melyet a nemzet a belügyi téren

nyert önrendelkezés folytán e félévszázadon át létesített. Legkevésbé fogom magamnak azt a keserű gúnyt megengedni, hogy a trianoni függetlenséget ezzel az érával szemben vívmányként tüntessem fel. De állítom, hogy a nemzeti-ségi problémának, egy minden faji öntudat felett álló egységes magyar állampolgári öntudat és önérzet értelmében való megoldására a magyarság nem volt képes, még pedig azért nem, mert a csonka magyar államiság nem állhatott azok előtt, kiket hús és vér nem csatolt hozzája, abban a fényben, mely háttérbe szoríthatta volna a nemzetiségi, a faji öntudat és önérzet követelményeit. A legkirívóbban nyilvánult meg ez a csonkaság abban, hogy a magyar nemzeti gondolat nélkülözte azt az állami intézményt, melyben leginkább jut kifejezésre az állami presztige és amely az általános védkötelezettség mellett a legerősebb nemzetnevelő intézmény: a nemzeti jellegű véderőt.*

Még élesebben, s mily fájdalmasan formulázta volt ezt az akadályt a képviselőházban 1911 május 27-én mondott beszédében. „Nemzeti szellemet akarunk iskoláinkban fejleszteni és azután belevisszük azt az ifjút 20—21 éves korában a kaszárnyákba, melyekben nincsen sem magyar címer, sem magyar nyelv, sem magyar király, és amelyekben csak minden más van. Kultúrpolitikát tisztán csak a közoktatásügyi miniszter eszközeivel csinálni nem lehet“.**

Gróf Apponyi Albert felismerte azt is, hogy Magyarországon a nacionalizmus antimilitárista volt, míg minden más államban természetesen a militarizmusban éli ki magát a legjobban.***

A nemzeti érdekeknek katonai kérdésekben való háttérbeszorulását szolgálni kénytelen koalíciós kormányról már 1908 december 15-i képviselőházi beszédében rezignáltan állapította meg, hogy „a függetlenségi párt az események hatása alatt a többséget elnyerte, mielőtt az idők teljessége bekövet-

* l. m. p. 15.

** Az 1910 június 21.-ére hirdetett orsz.-gy. képviselőházának naplója. VIII. köt. p. 64.

*** Lásd 1911. júl. 15.-iki véderő beszédében. Az 1910. jún. 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. IX. köt. p. 476.

kezett volna, melyben az ő programját a maga teljességében megvalósíthatja“.*

Az idők teljessége azonban gyorsan közeledett. Kitört a világháború és Apponyi, Kossuth Ferenc halála után, már mint a függetlenségi 48-as párt elnöke, szükségét látta, hogy az ellenzék és a kormány, melyek éppen akkor a legélesebb harcban állottak egymással, békét kössenek és az ő közreműködése mellett jött létre a *magyar treuga Dei*. Ez azonban csak 1916-ig tartott, amikor is az ellenzék azt követelte, hogy a külügyi és hadügyi viszonylatokba beletekintést kapjon. A király és kormány hozzájárultak ehhez és az ellenzék által kiküldött háromtagú bizottság, melynek gróf Andrássy Gyula és Rakovszky István mellett gróf Apponyi Albert is tagja volt, megkezdte munkáját. Minthogy azonban ez az ellenőrző bizottság nem fejtette ki úgy a reábízott feladatot, ahogyan azt megbízatásának megfelelően kifejezni kívánta, csakhamar le is mondott és kiújult most már a választójog kiterjesztésére irányuló küzdelem, melynek folyama alatt halt meg I. Ferenc József. Az ifjú király, akivel Apponyi Albert gróf mindenkor igen rokonszenvezett, a demokratikus utat választotta. Gróf Tisza István elejtődik és az utána következő Eszterházy és két Wekerle kormányban gróf Apponyi Albert a kultusztárcát töltötte be. A magyar nemzet eljutott ekkor az önálló vámterület és az önálló jegybank, habár egyelőre nem tényleges, de legalább jogállapotába, s ezek után pedig az önálló magyar nemzeti hadsereg kiépítése is napirendre került volna. A törtetők radikálizmusa azonban halomra döntött mindent.

Gróf Apponyi Albert a gyászos hatású 1918-i őszirózsás forradalom után visszavonult a közéletől. A kommün véres uralma elől elmenekült, de itthon van, amint szükség volt reá a Sir George Clark által megindított kibontakozási tárgyalásokon. A helyzet már-már úgy alakult, hogy koalíciós kormány élén Apponyi Albert gróf fogja a csonka ország ügyeit kézbevenni, amikor elgáncsolódott ez a lehetőség. Apponyi ekkor ismét félreállott, de készséggel lépett akcióba, amint a

* Az 1906. május. 19.-ére hirdetett orsz.-gy. képviselőházának naplója. XXII. köt. p. 401.

béketárgyalások előkészítésével megbízott. A magyar béke-delegációt ő vezette Párisba és ettől az időtől fogva a magyar nemzet külpolitikájának megtestesítőjeként, utolsó lehelletéig, a magyar igazságnak a külföldön való elterjesztését szolgálta.

Gróf Apponyi Albert külpolitikai tehetsége különösen bámulatraméltó. Utólérhetetlen idegen nyelvi készsége mellett közvetlen, de tiszteletet parancsoló modora, elragadó szellemessége, mélységes tudása, ha valahol, úgy külpolitikai téren valóban haszonnal volt a nemzet javára kihasználható.

Már egészen fiatal képviselő korában nagyszerű készséggel tárgyalta Bosznia-Hercegovina szándékolt okkupálásának ügyét. 1877 június hó 26-án a keleti kérdés tárgyában a képviselőházban tartott beszédében élénk színekkel mutatta ki azt az ellenmondást, miszerint a Monarchia külpolitikája Törökországot meg akarja menteni, de egyben török területek annexiójára is törekszik. Az annexió politikája felé hajlás szerinte nem volt menthető, még abban az esetben sem, ha a török birodalom integritása az európai konstelláció következtében csakugyan nem volna fenntartható és a déli határszéleken új politikai alakulások képződnének.* Az annexiót már akkor, mint jövő nagy külpolitikai konflagráció okaként jelölte meg.

A világháború kitörése után, 1915 december hó 9-én tartott képviselőházi beszédében kimutatta, hogy „a háború oka bizonyos ambíciókban, bizonyos terjeszkedési vágyakban rejlik, amelyek a hódításra vágyó hatalom egy kisebb exponense területén megkezdődött áskálódásokban és összeütközésekben nyilvánultak meg, melyek mögött azonban egy nagy cél rejlett, amit már nyíltan bevallott az orosz cár a háború kitörése után mondott trónbeszédében, s aminek bevallása annak, aki ismeri e birodalomnak hagyományos törekvéseit, újat nem mond, annak csak a függöny felgördülése, csak a fátyol szétszakítása az új. Ezek az ambíciók, ezek a hódítások, ezek a nemzetiségi elv szerint való újjácsoportosítások elsősorban Magyarországnak a területét fenyegették, elsősorban a történelmi Magyarországnak a fennállását tették volna

* Gróf Apponyi Albert beszédei. 2. kiad. I. köt. p. 35.

lehetetlenné, úgy hogy, merem állítani, hogy ez a háború elsősorban magyar önvédelmi háború“.*

A bolgár fegyverszünet megkötése után gróf Apponyi Albert már látta, hogy Magyarországon csak a különbéke segíthet. 1918 október 18-án éppen azért határozati javaslatot nyújtott be a képviselőházban, mely külön békekötés jellegével bír és ha az országgyűlés többsége melléje áll, még mindent megmenthettünk volna. Határozati javaslatában az 1. pont szerint ez áll: „A képviselőház kimondja, hogy Magyarország minél előbb igazságos békét kíván kötni a vele harcban álló államokkal és ezzel hozzá akar járulni a nemzetek állandó békéjének megalapozásához“.**

A történelem kereke azonban akkor már nem volt feltartóztatható. Keresztülgázolt rajtunk annak a szomorú ténynek a tudatára ébresztve minden magyart, hogy nemcsak az ellenség, hanem önmagunk is vágtuk ki tudja mikor gyógyuló sebünket.

Apponyi Albert gróf gyakorlati külpolitikai tevékenysége az *Interparlamentaris Unio* működésében is mély nyomokat hagyott. Kétségkívül meg lehet konstruálni azt az összefüggést, mely gróf Apponyi Albertnek az 1896-ban Budapesten tartott Interparlamentaris Unio VII. konferenciáján tett és elfogadott amaz indítványa, hogy a nem alkotmányos államok, s így Oroszország is hívassanak meg az Interparlamentaris Unio munkájában való részvételre és az első hágai békekongresszus egybehívása között van. Amint ő maga írja emlékirataiban: „A cári kormány, amikor a konferencia határozata vele közöltetett udvarias alakban visszautasította azt a gondolatot, hogy a birodalom tanácskozó testületei ilyen joggal felruháztassanak — és legalább ebben a vonatkozásban — parlamentet játszhassanak. Akkor még erősen ragaszkodtak Oroszországban az autokráciához. De, amint beavatott forrásból tudom, ez a meghívás indította Miklós cárt arra, hogy a maga módja sze-

* Az 1910. jun. 21.-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. XXVII. kötet. p. 375—6.

** Az 1910. jún. 21.-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. XXXIV. köt. p. 548.

rint valamit tegyen a világbéke érdekében és a hágai béke-értekezleteket kezdeményezze“.*

A világbéke érdekében szólalt fel ezután gróf Apponyi Albert majd mindegyik Interparlamentaris konferencián, melyek vezetőségének 1899 óta központi tanácstagja volt. Megalakítandónak javasolta, az Interparlamentaris Unio mintájára, a világsajtó ama tényezőinek szövetségét, melyek a béke és a nemzetközi döntőbírótság érdekében eddig is közreműködtek. Már 1911-ben síkra száll az általános lefegyverzés érdekében. És ha a világháború kitörése előtt évtizedeken át nem szünt meg hirdetni a nemzetek közötti megértés intézményes biztosítása révén a háború kiküszöbölésének szükségességét, úgy a világháború befejezése után, bár nemzete igazságtalanul megcsonkított, mégis szószólója maradt annak, hogy Csonka-Magyarország mielőbb vétesse fel magát a Nemzetek Szövetségébe. Ennek megtörténte óta ő volt a magyar kormány képviselője minden nevezetesebb ülészakon. Emellett a *Népszövetségi Ligák Uniójának* konferenciáin is aktív részt vett, mely szervezetben szabadon emelhetette fel mindenkor szavát a Páris-környéki békékben lefektetett egyenlőtlenség ellen az államok között s küzdhetett a nemzeti kisebbségek védelméért, valamint a lefegyverzésért.

1924 szeptember 9-én a Nemzetek Szövetségének közgyűlésén új eljárást javasolt a nemzetiségi kisebbségek panaszainak elbírálása és sérelmeinek orvoslása tárgyában. Tisztázta a nemzetközi választott bíráskodás hatásosabbá tétele végett annak hivatását, miszerint a békére való politikai törekvés mellett nem lehet annak csak másodrendű hivatása a jognak és az igazságnak az érvényesítése, hanem legalább is egyenlő erejű feladatai kell, hogy legyenek ezek.

Az 1925-i közgyűlésen mondotta el nagyjelentőségű beszédét a lefegyverzésről, kimutatván, hogy a főcél tulajdonképpen az erkölcsi lefegyverzés, a lelkek megnyugtatósa, ami azonban csak akkor érhető el, ha *az igazság alapjára van felépítve maga a béke*. Kétségtelen, hogy gróf Apponyi Albert impozáns megnyilatkozása nagymértékben járult hozzá, hogy a lefegyverzési konferencia tényleg összehívassék. Az ő rész-

* Apponyi: Emlékirataim. 50 év. 2. kiad. I. köt. p. 235.

vételével kezdette az meg működését, de az ő részvételével már befejezni nem tudta munkáját. *A lefegyverzési konferencia tárgyalásai felett ott lebeg ma a halott Apponyinak igazságot követelő szelleme.* Reméljük, hogy élet-áldozata az emberiség nyugalmaért fog gyümölcsözően hatni, s jobb kornak jelenti a kezdetét.

Ki kell még emelniünk gróf Apponyi Albert excelláló szerepét a magyar-román optánspernek a Nemzetek Szövetsége 1928 márciusi tanácsülésén folyó bonyolult jogi vitáiban.

Mint ismeretes, a Nemzetek Szövetségének szerepe mind több kételyt támaszt a benne hívőkben, elért és a jövőben elérhető sikerei szempontjából. A magyar képviselőház 1931 január hó 27-i ülésén, amidőn gróf Apponyi Albert beszámolt a lefegyverzési konferencia munkálatairól, felmerült benne az a gondolat, hogy a magyar nemzetnek a Nemzetek Szövetségében való bennmaradása megfelel-e a nemzet érdekeinek.

„Én — mondotta — aki a Nemzetek Szövetsége gondolatának minden hiányossága mellett, ami a kivitelben mutatkozik, lelkes és teljes meggyőződéses híve vagyok, kell, hogy magamban felvessem azt a kérdést, hogy abban az esetben, ha állandósíttatik az államok két kategóriája: a felfegyverzett és lefegyverzett államoké, a védett és védtelen államoké, ha a lefegyverzési konferencián ilyen határozat keresztül-megy, van-e még értelme annak, és összeegyeztethető-e az ezáltal érintett nemzetek méltóságával, hogy azok továbbra is a Nemzetek Szövetségének tagjai maradjanak?“*

Ezzel a témával foglalkozott gróf Apponyi közvetlenül a halála előtt. Bécsben, még 1933 január hó 28-án előadást tartott a Nemzetek Szövetségének kríziséről. A vergődő népszövetség krízisét három irányban látta fennállónak: az ázsiai konfliktussal szemben való tehetetlensége, a világgazdasági kétségbeejtő helyzet megjavítására irányuló törekvéseinek gyengesége és az általános lefegyverzés körüli tranzigálás tekintetében. Míg az előbbi két kérdést akcidentálisnak, alkalmilag keletkezetteknek lehet tekinteni, melyek adódó fordulat megragadásával a Nemzetek Szövetségre nézve még kedve-

* Az 1927. jan. 25.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXXIII. köt. p. 33.

zón lehetnek megoldhatók, addig a harmadik kérdés a Nemzetek Szövetségének lényegével annyira összefüggő, hogy ez irányban a Nemzetek Szövetségének jövődő léte, vagy nem léte forog kockán. A Nemzetek Szövetségének megmaradása, szervezete organikus tökéletesítésével kapcsolatos. Evolúciójához alkotmányának revíziója mulhatatlanul szükséges. Minden fiatal szervezetnek az a tulajdonsága, hogy önmaga tökéletesedik. A Nemzetek Szövetségétől, mint fiatal szervezettől csak távol kell tartani minden olyan önös érdekű állami befolyást, mely elhomályosítani törekszik minden társadalmi organizmus fejlődésének egyetlen alapját, az igazságot, és meg fog erősödni ez a fiatal világszervezet. Ezért hitt gróf Apponyi Albert hattyúdalában még mindig a Nemzetek Szövetségében, nem abban, amilyen ma, hanem abban, amilyennek lennie kell.*

Az igazságra felépülő Nemzetek Szövetsége, melyben gróf Apponyi Albert hitt, az egyetlen tényezőnek mutatkozik ma, amely helyrehozhatja, amit Triánonban a gyűlölet, a hazug beállítás és a hozzá nem értés elrontott.

A magyar béke delegáció elnöke, ime élete utolsó előadásában visszatért a nagy problémához: mi lesz Szent István Magyarországaival, ha a Nemzetek Szövetsége megmarad a győztesek egymást kielégítő társaságának?

Nem lenne teljes megemlékezésem, gróf Apponyi Albert-ről, ha nem szólnék róla, mint ahogy nekem adatott meg őt ismerni, éppen a békekötés körüli fáradozásai közepett.

1919 januárjában, a Károlyi kormány mindent feladó pacifizmusának őrvjögése közben tartotta meg a Területvédő Liga néhai Lóczy Lajos elnöklete alatt első közgyűlését Pest vármegye székházában. Gróf Apponyi Albert ott ült az első sorban, pedig de sokan hiányoztak akkor onnan, főképen a születési és pénzarisztokrácia köréből. Mintha csak ma érezném, amikor mint a Területvédő Ligának főtitkára az ő áldott szemeinek keresztütiében terjesztettem elő az első főtitkári jelentést, hogyan hatotta át szent tűz bensőmet, mert bátorítás, biztatás lövelt ki abból a két áldott szemből, s érez-

* Az előadás teljes szövegét kiadta a Nouvelle Revue de Hongrie külön füzetben „La crise de la Société des Nations“ címen.

tem, hogy figyelme próbára tesz. A gyűlés után először érint-
hettem kezét, s míg élek, nem felejttem szavát, mely mint az
orgona mélyen búgó vox humánája merült belém: „Bizony
minden külügyi képviselő nélkül vagyunk, fiatal barátom
sok fordul meg, hogy a rosszul informált külföld helyett jól
informált külföld forduljon felénk“.

Ugy magamévá tettem ezt az észrevételt, hogy a rövidesen
uralomra jutó kommün alatt is folytatva fáradságot nem is-
merőn a propaganda munkát, bizony elfogatás, tízéves kény-
szermunkára ítéltetés után, soproni és váci fegyházi fegyenc-
sors lett osztályrészemül.

A kommün börtöneiből kiszabadulva, a béke előkészítő
bizottságában nyílt módomban a vele való találkozásra, s már
az első alkalommal minden szenvedést feledtető dícséretben
volt részem, amidőn közölte velem, hogy emigrációjának tar-
tama alatt a hozzá is eljutó Vörös Ujság hasábjairól akkor
éreztem először reménységet a vörös tombolásból való kiemel-
kedésre, amikor azt a cikket olvasta, mely a kommün vezéreivel
tárgyalásokat kezdeni kívánó Smuts tábornok, entente
megbízott, Budapestre érkezése alkalmával a Területvédő
Liga részéről átadni tervezett, általam készített memorándum
töredékes szövegét tartalmazta, s amelyért halált kívántak
rám.

Egészen közel jutottam azután a nagy emberhez a párisi
békekonferencián. A Területvédő Liga részéről kiküldött tag-
jaként a magyar békedelegációnak, naponként referáltam
gróf Apponyi Albertnek a párisi sajtó magatartásáról a ma-
gyar kérdésben és amikor szükséges volt helyesbítésre, ok-
nélküli támadások visszautasítására, ő diktálta a választ. Óh
mennyi körmönfonsággal kellett eljárni azután, hogy a fran-
cia detektív-kíséret dacára eljusson a helyesbítés oda, ahova
szántuk. Hányszor siklottam be idegfeszítő izgalmak köze-
pelt az Associated Press-nek Párisban a Place de la Bourse
15. szám alatt levő irodájába, ahol a becsületes amerikai igaz-
gató ismerősöm. Mr. Wader, önzetlenül állott rendelkezé-
sünkre a magyar békedelegáció információinak elterjesztése
körüli. Sohasem voltam azután boldogabb, mint amikor be-
mutathattam gróf Apponyi Albertnek, hogy felvilágosító, he-

lyesbítő válasza ime ebben, vagy abban a lapban megjelent, s ezért kijárt nekem egy kézszorítás a nagy embertől.

És azután elérkezett az ítélet napja. Ott állottam a Szajna partján, a Quai d'Orsayn, a francia külügyminisztérium előtt, amikor annak óratermében, a békediktálók előtt egymásután három nyelven hangzott fel gróf Apponyi szava:

„Magyarország feldarabolása sem faji szempontból, sem a népek szabadságának a szempontjából nem helyes, mert csak azt eredményezné, hogy a hegemonia az egyik népfajról a másik népfajra szállana át... Minek azzal a fikcióval élni, hogy a Magyarországon élő nem magyar anyanyelvű lakosság el akar szakadni az országtól, amikor az igazságot oly könnyű népszavazással megállapítani... Mi belenyugszunk az eredménybe, bárminő legyen is az... Európa újjáépítése és az európai viszonyok megszilárdítása összeférhetetlen Magyarország feldarabolásával... Magyarország politikai szervezetét ezeréves történelem szentelte meg, s természeti törvény spontán és állandó működésének eredménye. De ennek az országnak a nyugalma és stabilitása feltétlenül szükséges Európa nyugalamához és stabilitásához.“

A magyar békedelegációnak egyetlen egy alkalommal való meghallgatása után, mit sem véve figyelembe e látnoki megállapításokból, rövidesen érkezett a felszólítás a békediktátum elfogadására. S ekkor bontakozott ki előttem ismét gróf Apponyi Albert nagysága. Az ő agyában igenis megfordult, hogy elhagyjuk-e a békekonferenciát, mint amelyen semmi célja sincs a magyar nemzet részvételének, hiszen egyoldalú parancsra mindent el kell fogadnia. Hogy azonban a békeparancs kikényszerítésének megalázó ténye ne érje utól teljesen a legyöngült magyar nemzetet, s hogy legalább a *Mille-rand-féle* kísérő levélben foglalt határrevíziót lehetővé tevő ígéretet valaha felhasználhassuk, hazahozta gróf Apponyi Albert a békeparancsot.

Gyászba borult ország, fekete zászlós állomások, gyászfátyolos magyarok fogadták a békedelegáció vonatát és gróf Apponyi Albertnek hullottak a könnyei. De könnyei áradatában, mint egykor Kossuth Lajos, Orsovánál elásván a szent koronát, nem szűnt meg bízni a nemzet jövőjében, úgy ő is

csak azt hangoztatta, ami utolsó lehelete is volt: „*Legyen erős a magyar és át fog esni a megpróbáltatásokon, igazságtalan megoldás nem lehet tartós, és állandó*“.

Ha gróf Apponyi Albertnek utolsó parlamenti megnyilatkozásaira gondolunk, mint szellemi örökségére, — úgy mindig *a magyar erők összefogásának jelentősége csendül ki azokból. Magyarországnak mintaállamnak kell lennie, tiszta közjogi helyzettel, a szabadságjogok teljes érvényesülésével, mert csak ezzel haladhat párhuzamosan Trianon revíziójának valóra válása.*

Amidőn az Erzsébet Egyetem búcsúzik pátriárkai nagyságától, úgy érzem, hogy bár e szellemóriás eszme körének csak halvány képét tudtam megrajzolni, mégis azzal áldozok legméltóbban áldott emlékének, *ha tárgyalt eszmekörét programként jelölöm meg minden jövődő magyar politika számára.*

Tisztelt Egyetemi Közgyűlés!

Higyjünk gróf Apponyi Albert hitével, dolgozzunk az ő szorgalmával, küzdjünk az ő kitartásával, s árva hazánkra ismét fény fog derülni.

Mást hozni fel még dicséretéül, gyenge az én szavam, hiszen ilyen nagy névhez nincs is méltó dicséret... *Tanto nomi nini nullum par elogium!*

DR. HODINKA ANTAL

REKTOR MAGNIFICUS

ZÁRÓSZAVAÍ.

Tisztelt Egyetemi Közgyűlés!

Mielőtt ünnepi közgyűlésünket berekeszteném, hálás köszönetet mondok *dr. Krisztics Sándor* jog- és államtudomány-kari dékán úrnak gondolatokban gazdag, nagyértékű előadásáért.

Ismétlem hálás köszönetemet az egyházi és világi hatóságok képviselőinek és egybegyűlt vendégeinknek szíves megjelenésükért, mellyel közgyűlésünket ünnepi üléssé avatták.

Ezzel az egyetemi közgyűlést berekesztem.
